

Téglaégető kemencék az írott forrásokban

Jakab Attila

Tanulmányomban¹ a tégláégetéssel kapcsolatos forrásokat mutatom be, hangsúlyozottan a teljesség igénye nélkül. Az összegyűjtött adatokkal szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a középkori tégláégető kemencék kutatása során a régészeti anyag mellett érdemes figyelmet szentelni az okleveleknek, inventáriumoknak, melyek értékes adatokat szolgáltatnak az elnevezéseket, munkakörülményeket, esetleg csak a tégláégetés elterjedését illetően. A források szűkössége miatt érdemesnek tartottam ezeket egészen a XVIII. századig bemutatni, mivel néhány kora újkori, újkori adat tartalmaz olyan utalásokat, melyek a téglavetés és az égetéstechnika kérdésében új ismereteket nyújtanak. A felsorolt források bemutatása időrendben történik.

Az alább következő adatokat a Történeti Etimológiai szótár *tégla* címszava alapján idézem (TESz 1973. 873.). Tégla szavunk a latin *tegula* '(tető-)cserép' származéka, mely a latin *tegere* 'befed, takar' stb. származéka. A tetőcserép latin neve pedig jelentésváltozás útján (építőanyag, égetés) származott át az általunk építőanyagként ismert falazóelemre. A szó olasz eredetét viszont kizárta a címszó írója.

A szó elsőként 1332–35-ben fordul elő egy *Tetlas* [Teglas] nevű helység nevében (NÉMETH 1997. 190.). 1334-ből ismert a következő adat: „*Ad uallem Tyglasweulg wlgo nuncupatam.*” (MOSz 1984. 967.) Legközelebb 1347-ben és 1354-ben fordul elő a Téglás helynév *Teglas*, majd *Theglas* alakban (MOSz 1984. 967.).

A *tégla* szó további előfordulását nem követem nyomon az oklevelekben; ezek száma a források bővülésével folyamatosan növekszik. A továbbiakban kizárólag az égetéssel, mesterekkel kapcsolatos feljegyzéseket sorolom fel. Mielőtt részletesen rátérnék erre, érdemes sorra venni azokat a latin és német nyelvű elnevezéseket, amelyek a téglavetőre (foglalkozásra) és tégláégetőre (kemencére) vonatkoznak. A Kézműipari kataszterben a foglalkozás megjelölésével kapcsolatban az alábbi megnevezéseket találjuk. Latin nyelven: *laterarius*, *laterator*, *laterifex*, *laterorum confector*, *rutilarius* (KATASZTER 1975. I. 222.). Ezek közül az első a legáltalánosabb kifejezés. Német nyelvű forrásokban a következő kifejezések fordulnak elő: *Ziegelmacher*, *Ziegler*, *Fliensenschlager*. A szakmát a leggyakrabban a *Ziegelmacher* szóval jelölték (KATASZTER 1975. I. 248.).

Ezt a listát tovább bővíthetjük, ha a Fejérpataky által közölt középkori számadáskönyvek feljegyzéseit is figyelembe vesszük (FEJÉRPATAKY 1885. 679.). A téglavetőkkel kapcsolatos elnevezések: *Czigelbrwer*, *Czigenbacher*, *Ziegelmaister*, *Zegelderrerr*. A tégláégető kemence *Lateradium*, *Czigenbach*, *Czigeschewer* megnevezéssel fordul elő. Mint láttuk a téglával kapcsolatos kifejezések

¹ Jelen dolgozat az ELTE Régészeti Intézet, Magyar Középkori és Kora Újkori Régészeti Tanszékén megvédett „Középkori tégláégető kemencék Magyarországon” című diplomamunkám egyik, részben bővített fejezete. További két (összevont) fejezetét ld. JAKAB 2005.

először a XIV. század első harmadának végén – második harmadában jelennek meg a forrásokban, s ehhez képest rövid időn belül a téglaegetéssel/téglaegetőkkel kapcsolatos megjegyzések is fel-
tűnnek.

Első okleveles példánk 1345-ből származik. Ebből értesülünk arról, hogy az elkövetett hat-
talmaskodások miatt a leleszi egyház jobbágysai „nem mertek az erdőbe menni faanyagért, a fahiány
miatt templom építésére alkalmas téglát nem tudtak kiegészíteni, ezáltal tizenkét és fél tömény téglát kárt
szenvettek el” (NEUMANN 2006. 35.).² Egy másik adatunk 1353-ból keltezhető. Ekkor jelenik meg
írásban a *Tegla egetu* helynév (TESz 1973. 873.). Négy évvel később ismét felbukkan oklevélben a
kifejezés: „*Terram Teklaegetow vocatam*” összetételben (MOSz 1984. 967.). Hasonló elnevezéssel
találkozunk egy másik oklevélben 1357/1432-ből: „*Transit iuxta quandam terram Teglaegethew vo-
catam.*” (MOSz 1984. 967.)

Selmecebányán már a XIV. században önálló szakma lehetett a téglaegetés, 1367-ben
ugyanis két polgárt is találunk a feljegyzések között, akik ezt a nevet viselik: Ludel Czigenbacher,
és Heinczmann Czigenbacher (FEJÉRPATAKY 1885. 13.).

Természetesen a téglaegetésre utaló kifejezés nem csak magyar elnevezéssel fordul elő az
oklevelekben. Példa erre egy 1406-ban kelt határjárási irat, mely Szatmár (Zatmariensis) polgárai-
nak és hospesei Heydreh (Hedreh) nevű földjének határait mutatja be. A fennmaradt iratban a kö-
vetkező olvasható ezzel kapcsolatban: a határ elhalad „*inter terras civitatis Zatmariensis et pos-
sionis Hod[os] predictarum procedendo penes quasdam foveas, ubi alias lateres combuerbant*”
(ZsO 1951/58. II: 1. 640.).

A téglavetés, mint szakma a XV. század elején már Budán is létezett, s művelőinek joga ha-
sonló lehetett, mint az egyéb építőipari szakmáké. Az elmondottakat Buda város jogkönyvére alapozom,
amelyben a 118. artikulusnál a következő cím olvasható: „Az ácsok, a kőfaragók, a kőműve-
sek, a téglavetők, és a következők jogairól” (BVJ 2001. II. 377.). Sajnos az artikulusnak csak a cí-
me maradt fenn, így tartalmát nem ismerjük. Ami a cikkely keletkezési idejét illeti, a kutatás egyet-
ért abban, hogy a jogkönyv megírása 1403-ban vagy 1404-ben kezdődött, s 1421-ig, a 403-as cikke-
lyig terjedő rész el is készült (BVJ 2001. I. 26.), ami azt jelenti, hogy a bennünket érdeklő artiku-
lus ez alatt az idő alatt került bejegyzésre.³

Az előbb elmondottaknak némileg ellentmond Zsigmond feleségének, Borbálának most
következő oklevelei közül a korábbi. A királynénak két oklevelét is ismerjük, melyekben téglave-
tőkről esik szó. A korábbi 1425-ben kelt, s németül íródott a bécsi polgármesterhez (*consul*). Ebben
óbudai (*Eczelburg*) építkezéseihez kér két téglaegető mestert (*czwen maister der Czigelbrenner*),
mivel Magyarországon nem lehet ilyeneket találni. Arról érdeklődik, hogy mit kell a mestereknek
adni a tetőcserép és téglát (*Dachziegel und anderen Cziegel*) ezréért, ha ő adja hozzá a kemencéket,
a fát (*Hüetten und Holz*) és más szükséges dolgokat (CDH 1829/44. X: 6. 730.).⁴

² „*ipsa ecclesia in concremacione laterum seu tegularum pro constructione ecclesie aptarum propter defectum lignorum
duodecim tyminos et dimidium tegularum dampni perpessa extitisset*” (NEUMANN 2006. 35.). Ennek az oklevélnek a kap-
csán felmerült bennem, hogy érdemes lenne egy „átlagos” méretű, álló Árpád-kori templom téglamennyiségét kiszámolni,
hogy körülbelül hány téglából áll. Elképzelhető ugyanis, hogy ez a téglaszám esetleg éppen egy templom felépítéséhez
szükséges téglamennyiséget jelent. Ez, ha a „tömény” szót az eredeti – 10000 – jelentésében (TESz 1976. 962.) használták,
akkor esetünkben 125 000 téglát jelent. Azt sem lehet azonban kizárnunk, hogy a kifejezés az egy égetés során kiegészített tég-
lák számát jelenti. A néprajzi anyag alapján egyébként átlagosan 60000–80000 téglát égettek ki egyszerre (JAKAB 2005.
359.).

³ Érdekességként jegyzem meg, hogy a Jogkönyvben a téglát, mint „büntetési eszköz” is szerepel. Amennyiben ugyanis a kő-
fák egymást szidalmazták, a veszekedést kezdeményezőnek büntetésül téglát kellett cipelnie (BVJ 2001. II. 394–395. és 3.
jegyzet).

⁴ Magyar nyelven: SALAMON 1885. 483.

A másik oklevél 1427-ben kelt, s a véglesi várnagynak íródott. Ebben arra kéri, hogy jelen feljegyzés birtokában vegye rá a téглаégetőt (*presentium notitia combustorem seu factorem tegularum*), hogy nagy mennyiségben téglát vagy cserepet (*lateres aut tegulas*) égessen és rendezze azokat sorba (DL 43 698).⁵

Bártfán 1438 áprilisában a következő bejegyzést tették: „*Item de funibus ad lateradium – 5 denar*” (FEJÉRPATAKY 1885. 388.).

A bécsiekhez nem csak Borbála királyné fordult kérésével. Ismerünk arra is adatot, hogy „*1443-ban Buda polgársága fordul a bécsiekhez tégláért*” (SZINNYEI–KOCSIS–ZÁDOR 1992. 104.).⁶

II. Ulászló uralkodásának idején, 1502-ben kelt a következő oklevél, melyben egy peres ügyben kihallgatott személy vallomásában említést tesz egy Rába melletti helyről, ahol a pannonhalmi apát jobbágyai évente egyszer téglát szoktak égetni: „*ubi tegulas decemari fecerunt semel in anno iobagiones domini Sacri Montis Pannonie*” (PRT 1904/12. III: 2. 580.).

A XVI. század közepéről szolgált adatokat Détsy Mihály, aki az 1493 és 1556 között, az egri vár építkezéseiben dolgozó munkásokról és mesteremberekről írt összefoglaló tanulmányt (DÉTSY 1964.). Munkájából kiderül, hogy a vár építése során meglehetősen kevés téglavető mestert alkalmaztak, mivel a vár alapvetően kőből épült. Ennek ellenére 1549 és 1552 között több alkalommal is említenek téglavetőket, akiket részben pénzzel, részben természetben fizettek ki (DÉTSY 1964. 172–173.).

Magyar nyelvű feljegyzésben meglehetősen későn, 1597-ben jelenik meg a téглаégető kemence kifejezés (MOSZ 1984. 968.). Ezt Nádasdi Ferenc kereszturi castrumának inventáriumában találjuk. Ebben a következőket olvashatjuk: „*Asoniom eő nagysaga maoria előtt tegla egeteo kemencze három szajú – 1, az fedele uij sendelies. Hitvan egetlen regi tegla is vagion*” (MOL U et C fasc. 101. No. 3. Fol. 58. r.).⁷ Az égetőkemence mellett más is bizonyítja a téглаégetést. Így az inventárium készítője a belső bástyában három téglavetőformát is felsorol (MOL U et C fasc. 101. No. 3. Fol. 13. r.).

A téглаégetéssel kapcsolatos egyéb dolgokat is megtudunk a Borsi castrum inventáriumából, mely 1638-ban íródott (MOL U et C Fasc. 2. No. 34.). Szó esik a leírásban egy, a kastély előtt lévő folyóról, melyen egy vízi malom található (MOL U et C Fasc. 2. No. 34. Fol. 19. r.). Kicsivel később pedig ezt írja a leltárkészítő: „*Vagion meghios(?) az kastely előtt valo malom előtt egy sendelies Filagoria, ez meliben nagy darab teölgy fa szek. Ez filagorianak gradicsi és karfaia tölgy fa bul valo. Ezen Filagoria mellett, vagion egy Tegla vető szín, kerteles nélkül szalma fedeleivel, egy Tegla Egető kemenczewel, es egy Tegla vető Asztalaval.*” (MOL U et C Fasc. 2. No. 34. Fol. 20. r.).⁸

Egy másik Rákóczi birtokról – Sárospatakról – tudjuk azt, hogy ott 1639-ben egy „*téglavető-kert*” működött, három „*téglaszinnel*” és egy égetőkemencével (MAKKAI 1954. 245.). Patakon

⁵ Érdekes kérdés, hogy a latin forrásokban a 'later'= téгла kifejezés jelenik meg, s a foglalkozásnév is ebből származtatható, a magyar nyelvbe ugyanakkor a 'tegula'= tetőcserep kifejezésből származott át a téгла neve. Bár a latinban elkülönül a két szó, azt nehezen tudom megmagyarázni, hogy az oklevélben miért a 'vel' szócska szerepel az elvileg jól megkülönböztethető anyagnév között. Lehetőségként vetem fel, hogy esetleg szinonimaként használták a két szót a téglára (?).

⁶ Ez a megjegyzés hivatkozás nélkül jelent meg, így nem tudtam ellenőrizni, kutatásaim során pedig másutt nem találkoztam ezzel a forrással. Az elmondottak miatt nem tudom megmondani, hogy miért kértek téglát a bécsiektől a budaiak (mesterhiány, minőségi kifogások?).

⁷ Közvetlenül ezután említ meg az összeíró egy tó mellett fekvő, rossz állapotban lévő mészégető kemencét (MOL U et C fasc. 101. No. 3. Fol. 58. r.). Az inventárium egy korábbi részében szó esik egy, a vártól keletre eső halastóról. Ez vélhetőleg azonos azzal a tóval, amelyik mellett a mészégető kemence állt. Az adatok birtokában nem tartom kizártnak a kemencék lokalizálásának lehetőségét.

⁸ Itt már korábban is égethettek téglát, ugyanis 1631-ben arról értesülünk, hogy az itt folyó téglavetéshez és téглаégetéshez a nagytornyaiak kötelessége volt homokot és fát szállítani (MAKKAI 1954. 177.).

egyébként a téglá mellett cserépgyártás is folyt (MAKKAI 1954. 239.). Egy 1651-es adat szerint a kemencék befogadóképessége mintegy 50000 téglá lehetett (ROMÁN 1965. 23.).

De nem csak az észak-magyarországi birtokokról ismerünk tégláégetésre utaló adatokat. Például a fogarasi uradalom 1637-es inventáriumában említenek két téglaszínt; az egyik szárító, a másik égető (MAKKAI 1954. 474.).

A tégláégetés elterjedése azonban negatív hatásokkal is járt. A tüzelőanyag ugyanis általában fa volt, s ennek nagy mennyiségben történő felhasználása az erdős területek pusztulását is magával vonta. Legalábbis erre a következtetésre kell jutnunk, ha az 1646-ban lejegyzett pozsonyi uradalmi urbárium erdőikkel kapcsolatos összeírásának alábbi részét olvassuk: „*Silvae. (...) Altera est insula Hengerau dicta, qua nunc traiectus Danubialis et via publica habetur, itidem devostato portiori ex parte per tegulares pro coctione laterum...*” (URBARIUMOK 1959. 200.)

Ugyanebből az évből ismerünk egy másik adatot is. Ebből megtudjuk, hogy ekkor I. Rákóczi György kőfaragókat és téglavetőket küldött át Nagybányáról Szatmárra, hogy a megrongált vár kijavításában segítkezzenek (SZÁDECZKY 1889. 700.).

A tégláégetéssel kapcsolatos XVIII. századi iratok kutatásával Nyitrai Elek foglalkozott több munkájában. A következőkben az ő írásaira támaszkodom.

Budán az 1686-os török alóli felszabadulás után az első, sokáig fennálló tégláégetőt 1697-ben létesítették (NYITRAI 1955. 276.). A Kneissel Márton által alapított üzem a mai Moszkva tér nyugati oldalán volt. Halála után özvegye Körber Jánoshoz ment feleségül, így az ő tulajdonába került. Közeliében feküdt a mai Vérmező út és Várfok utca sarkán elterülő másik üzem, melyet Renner Ferenc alapított. Ezt halála után veje, Hofmann Ignác vette át. Hofman 1714-ben átvette a Körber-féle üzemet is. A két égető prosperitását a Budán ebben az időben meginduló építkezéseknek köszönhette (NYITRAI 1954. 21–47.). A harmadik tégláégetőt Hörger Antal Ferenc alapította 1741-ben. Ez a Bécsi út 88–92. szám alatti telkeken helyezkedett el (NYITRAI 1953. 44.). A század második felében a három üzemet Jálícs Kristóf irányította, aki ezzel monopolhelyzetbe került. 1783-ban jutott tulajdonába a negyedik budai tégláégető is, amely a mai Statisztika park helyén működött. A városi tanács egyik iratából kiderül, hogy 1784-ben már hat tégláégető volt a városban. A fent említett három üzemen kívül a Pasaréten volt kettő magántulajdonban, és a Magyar Kamarának volt egy kisebb, nem túl jelentős égetője Óbudán. Ezek évente összesen 3,5 millió téglát égettek (NYITRAI 1953. 47.).

Nyitrai Elek nevéhez fűződik az első, téglamesterrel kötött szerződés közzététele is. A német nyelvű szerződést a fent említett budai Körber János kötötte 1710-ben Bachmann (vagy Pachmann) Ferencel. A pontokba szedett szerződésből kiemeljük a legfontosabbakat. Említés történik az üzem területén fekvő kemencéről (ezek szerint csak egy volt), egy házról, egy pajtáról, valamint egy kútról. Vízhány esetén a Dunáról kellett hordani a vizet. Szó esik a gyártott termékekről is. Készítettek fal-, boltozati-, kéménytéglát, valamint padlóburkoló téglát és „fedélcserépet”. Árusítottak ezen kívül nyers (égetetlen) téglát és sarat is (NYITRAI 1955. 276–279.).

A Budán működő tégláégetők mellett a XVIII. századból több adatot ismerünk az egyházi és világi uradalmakban történő égetésekre is. A pannonhalmi apátság és filiáinak irataiban több bejegyzést találunk ezzel kapcsolatban. Vidalics Ferenc bakonybéli apát egy peres iratban az intézkedései között megemlíti, hogy 1719-ben téglakemencét csináltatott (PRT 1904/12. V: 1. 545.). A bakonybéli feljegyzésekben 1749 júniusára vonatkozóan azt olvashatjuk, hogy a győri kőművesek téglakemence építését kezdték meg egy malom oldalában (PRT 1904/12. IX: 2. 45.). A bakonybéli apátság tégláégetőjét 1781-ben be kellett zárni rossz állapota miatt, s az építkezésekhez szükséges további téglamennyiséget a főapátság biztosította (PRT 1904/12. IX: 1. 82.).

A Pannonhalmához tartozó Szent Márton mezőváros 1787-es összeírásából arról értesülünk, hogy a városon kívül egy téглаégető kemence állt, egy másik helyen pedig két további. A kemencékhez szoba-konyhás lakás tartozott, a mester lakásában ezen kívül további szobát és egy kamrát találunk. A lakáson kívül a mester megélhetését istálló, sertésól, valamint szántó biztosította (PRT 1904/12. V: 1. 225.).

A világi nagybirtokosok téглаégetéseiről is ismerünk adatokat. Így tudjuk, hogy a Széchényiek birtokán Széchényi Antal (1747–1767) idejében kezdődtek az égetések. Széchényi Ferenc helyzeti át a kemencét Kiscenkről Nagycenkre. 1804-ben már 205 ezer téglát égettek, s ez a mennyiség a század folyamán fokozatosan növekedett (SZINNYEI–KOC SIS–ZÁDOR 1992. 107.).

Összefoglaló jelleggel a XVIII. századi uradalmak építészetével Cs. Dobrovits Dorottya foglalkozott (DOBROVITS 1983.). Munkájában a Pápa–Ugod–devecseri Esterházy uradalom adataira támaszkodott, de megállapításainak többsége érvényes a többi nagybirtokra is. Számunkra különösen érdekes az egyik megjegyzése, melyet kissé hosszabban is idézek: *„Az építőanyagok beszerzése, előállítás a uradalom kötelessége. A robotok egy részét az építkezésekkel kapcsolatos tevékenység, favágás, fafaragás, téглаégetés, kőbányászás, az anyagok szállítása és az építkezéseknél folytatott segédmunka köti le. Itt egy érdekes specializálódást figyeltünk meg a robotelosztásnál. Néhány községben földrajzi elhelyezkedésük miatt nyilván hagyományként űzik a lakosok a favágás, mészégetés, téglavetés stb. mesteriségét. A vágás mellett azonban ki is faragják a faanyagot. Megfigyelhető, hogy ezekre a munkákra mindig ugyanazokat a falvakat, sőt ugyanazokat a jobbágyokat is küldik. Ugyanúgy a téглаégetés, mely szintén a helyi anyagokhoz kötődik, egyes településeket szinte 'téглаégetők' képez ki, akik szállítják is az anyagot, és igen gyakran az építkezésekkel kapcsolatos segédmunkát is elvégzik.”* (DOBROVITS 1983. 71.)

A XVIII. század végére jelentősen megszaporodnak a téглаégetéssel kapcsolatos iratok, melyek között szép számmal találni a téglavető mester és a megrendelő mester közötti szerződéseket. Ezekből kiderül, hogy általában készpénzben és terményben fizettek a megrendelők. Ilyen szerződéseket ismerünk pl. a Dunántúlról (PETÁNOVICS 1981. 106., 117., 123., 128., 155.), de az Alföldről is. Ez utóbbit szó szerint is közlöm: *„Szabó András Ladányi Lakos Téglavető mester magát bejelentette, hogy a téglavetőnek beáll ha az Nemes Tanátsnak tettszik. Már más izbe is Vetvén Szabó András Ladányi Lakos az Váras részére Téglákat, ezért esméretes lévén mesteriségére nézve vele illy következő alkú tétettet*

1. Minden Tíz ezer Téglától fizetése léssen egy köből Búza, mely meg is öröltetik.
2. Minden 10 ezertől 4 font só
3. Minden ezertől kész pénz fizetés 1 Rf 42 xr
4. Minden ezertől egy font hus.”

A szerződés 1792-ben kelt és a fent nevezett, valamint Karcag városa között kötött (BELLON 1974. 127., 90. jegyzet).

A felsorolt oklevelekből és más, idézett példákban kiténik, hogy a téglavetés már a XIV. századtól önálló mesteriség volt. A *téглаégető* helyneveknek – a forrás adottságokhoz képest – nagy száma mindenképpen arra utal, hogy már korábban is működtek téglavető, csupán a korábbi oklevelekben nem kerültek feljegyzésre. Ezt a forrásokból kikövetkeztethető feltételezést a régészeti leletek megerősítik. Arról nem is szólva, hogy már jóval korábbi időkből is ismerünk téglából épített templomokat, egyházi építményeket.

A *téглаégető* kifejezés azonban nem nyújt felvilágosítást arról, hogy milyen módszerrel égették a téglát, azaz tábori vagy már komolyabb, állandóbb jellegű kemencékben történt az égetés. Ezt ma már csak szerencsés feltárásokkal lehetne eldönteni, amennyiben azokat egyeztetni sikerülne az inventáriumokkal, határjárásokkal. Erre azonban kicsi az esély.

Érdekes az a kettősség, amely a Budai Jogkönyv és Borbála királyné oklevele között fennáll. Ha ugyanis a Jogkönyvben a téglavetőket megemlítik, nyilván már létező és fontos szakma lehetett annak megírása idején. Borbála levele alapján viszont „hiányszakma” volt, ha Bécsből kért mestereket. Elképzelhető, hogy ennek oka valamilyen speciális ismeret lehetett, amellyel a magyar mesterek nem rendelkeztek (jobb minőségű téglák, speciális téglafarmák). A kérdésre csak további kutatás adhat választ.

A korai oklevelekből kevés ismeret szűrhető le. Ide tartozik, hogy a kemencéket fával fűtötték.⁹ A XVI–XVII. századi inventáriumokból már a kemencék elhelyezkedésére is találunk utalásokat: patak vagy tó mellett találhatóak. Említés történik a kemence szerkezetére vonatkozólag, hiszen a forrásban közlik, hogy háromszájú az égető, ahonnan egyúttal megtudjuk a tüzelőnyílás korabeli nevét is.¹⁰ A zsindelezett fedél kifejezés valószínűleg a kemence felett álló szin tetőzetére utal, esetleg a kemence tetejét zsindelezték be(?), de ez utóbbi kevésbé valószínű. Mint láttuk, a fogarasi – kivonatolt – inventáriumban például két színt említenek; az egyik szárító, a másik égető. Ezt figyelembe véve olyan megoldásra kell gondolnunk, mint amelyet egy 1540-ben készült metszeten is megfigyelhetünk, azaz a kemence fölé egy fából ácsolt – zsindeleztett(!) – építményt húztak fel az időjárás viszontagságai ellen. További ismeretet szerezhethünk a Borsi inventáriumából, ahol a kemence mellett szó esik a téglavető asztaláról, valamint a – nyilván a téglák szárítására is szolgáló – téglavető színről.¹¹ A szakma képviselői – úgy tűnik – városi polgárok, s elsősorban főúri, nemesi megrendelőik voltak. A téglaegetés a századok folyamán fokozatosan elterjedt, de a téglavetők szolgáltatásait továbbra is a módosabbak vették igénybe.¹²

Mint arról már ejtettem szót, a téglaegetés elterjedése egyes helyeken már az erdőállományt is veszélyeztette. A helyzet hasonló lehetett a következő évszázadban is, mert tudunk arról, hogy a budai égetők sem kaphattak tüzelőfát a helyi erdőkből, csak távolabbról beszerzett fával égethettek (NYITRAI 1954. 41.).¹³ A szenet, mint fűtőanyagot csak a XVIII. század végén kezdték használni, elsőként Sopronban (NYITRAI 1956.).

A téglaegetés tömeges elterjedése a XVIII. századra tehető, s okaként a török alól felszabadult területek újjáépítését, a világi, valamint egyházi építészet reprezentációs igényeinek kielégítését jelölhetjük meg. A tömeges gyártással párhuzamosan pedig a téglá, mint építőanyag mindinkább elérhető lett a szegényebb rétegek számára is.¹⁴

Irodalom

BELLON 1974.

Bellon Tibor: Utcák, zugok, porták. (Adatok Karcag településtörténetéhez.) In: Karcagi Várostörténeti tanulmányok. Nagykunsági füzetek I. Karcag 1974. 101–127.

BVJ 2001.

Buda város jogkönyve I–II. Közreadja: Blazovich László – Schmidt József. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged 2001.

⁹ Ez magától értetődőnek tűnik ugyan, de Angliában például tőzeggel (is) fűtöttek (JAKAB 2005. 346.).

¹⁰ Így nevezi Nagyváthy János is 1795-ben (idézi PETÁNOVICS 1981. 42.).

¹¹ Ez az elrendezés jól megfelel a néprajzi irodalomból is ismert elrendezésnek (vö. JAKAB 2005.).

¹² A Rába partján téglát égető jobbágyok a pannonhalmi apát jobbágyai voltak, s véleményem szerint munkájuk hasonló robotszolgáltatás lehetett, mint amelyet Cs. Dobrovits Dorottya figyelt meg az uradalmak építészetével kapcsolatban.

¹³ A fa hiánya természetesen nem kizárólag az égetők elterjedésének következménye. Elsősorban a hajóépítésre, valamint más faigényes iparágak elterjedésére kell gondolnunk. Azonban nyilvánvalóan a téglavetők is szerepet játszottak a folyamatban.

¹⁴ Köszönöm Bocsi Zsófiának és Mérai Dórának a dolgozat elkészítése során nyújtott segítségét, valamint a lektorálást dr. Németh Péternek.

- CDH 1829/44.
Georgius Fejér: Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XII Budae. 1829–1844.
- DÉTSY 1964.
Détsy Mihály: Munkások és mesterek az egri vár építkezésein (1493–1556) II. [Ouvriers et artisans dans les travaux de construction de la forteresse d'Eger (de 1493 à 1596).] *EMÉ* II. 1964. 151–180.
- DL
Magyar Országos Diplomatikai Levéltár, Budapest
- DOBROVITS 1983.
Cs. Dobrovits Dorottya: Építkezés a 18. századi Magyarországon. (Az uradalmak építészet.) Művészettörténeti Füzetek 15. Akadémiai Kiadó, Budapest 1983.
- FEJÉRPATAKY 1885.
Fejérpataky László: Magyarországi városok régi számadáskönyvekben. Selmecebánya, Pozsony, Besztercebánya, Nagyszombat, Sopron, Bártfa és Körmöcbánya városok levéltárából. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1885.
- JAKAB 2005.
Jakab Attila: A téglavetésről. [Über das Ziegelstreichen.] *NyJAMÉ* XLVII. 2005. 345–365.
- KATASZTER 1975.
A magyarországi céhes kézműipar forrásanyagának katasztere I–II. [Register of sources relating to crafts and guilds in Hungary.] Szerk. Éri István – Nagy Lajos – Nagybákay Péter. Budapest 1975.
- MAKKAI 1954.
I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648). Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Makkai László. Akadémiai Kiadó, Budapest 1954.
- NÉMETH 1997.
Németh Péter: A középkori Szabolcs megye települései. *Ethnica* kiadás, Nyíregyháza 1997.
- NEUMANN 2006.
Neumann Tibor: Bereg megye hatóságainak oklevelei (1299–1526). Móricz Zsigmond Könyvtár, Nyíregyháza 2006.
- MOSZ 1984.
Szamota István – Zolnai Gyula: Magyar oklevél szótár. Budapest 1902–1906. (Reprint) Kossuth Kiadó, Budapest 1984.
- NYITRAI 1953.
Nyitrai Elek: A kormányiszékek Budára helyezése és a téglaiipar II. József korában. *ÉEK* 2. 1953. 42–53.
- NYITRAI 1954.
Nyitrai Elek: Építkezések és tégláégetők a szatmári békét követő korban. *ÉEK* 3. 1954. 21–46.
- NYITRAI 1955.
Nyitrai Elek: Téglamester szerződötetése Budán 245 évvel ezelőtt. *Építőanyag* 7. 1955. 276–279.
- NYITRAI 1956.
Nyitrai Elek: A szénrel való tégláégetés megindulása Sopronban. *Soproni Szemle* 3. 1956. 268–276.
- PRT 1904/12.
A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története. Szerk. Erdélyi László – Sörös Pongrácz I–XII. Stephaneum nyomda, Budapest 1904–1912.
- PETÁNOVICS 1981.
A Festeticsek balatonkeresztúri uradalmának kontraktusai (1772–1793). Közzéteszi és a bevezető tanulmányt írta: Petánovics Katalin. Zalai Gyűjtemény 17. Zalaegerszeg 1981.

ROMÁN 1965.

Román János: Zemplén megye XVI–XVII. századi iparának szakmái és mesterségei, különös tekintettel a Hegyaljára. Borsodi Történelmi Évkönyv I. Szerk. Deák Gábor. A magyar Történelmi Társulat Borsod-Zempléni Csoportja Könyvtára II. Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Tanácsa Végrehajtóbizottsága támogatásával kiadja a Magyar Történelmi Társulat Borsod-Zempléni csoportja, Miskolc 1965. 9–91.

SALAMON 1885.

Salamon Ferenc: Budapest története II. Athenaeum Nyomda, Budapest 1885.

SZÁDECZKY 1889.

Szádeczky Lajos: Nagybánya régi iparáról és czéheiről. *Századok* 23. 1889. 673–700.

SZINNYEI–KOC SIS–ZÁDOR 1992.

Szinnyei Katalin – Kocsis Ferenc – Zádor Mihály: Fejlődéstörténeti érdekességek az építési múltból. (Hogyan építkeztek elődeink?) Építésügyi és Tájékoztatási Központ, Budapest 1992.

TESZ 1973.

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 3. Ö–Zs. Főszerk. Benkő Lóránd. Akadémiai Kiadó, Budapest 1976.

URBARIUMOK 1959.

Urbáriumok a XVI–XVII. században. Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok. Szerk. Maksay Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest 1959.

ZsO 1951/58.

Zsigmondkori Oklevéltár I–II. Összeállította Mályusz Elemér. Akadémiai Kiadó, Budapest 1951–1958.

JAKAB Attila

Jósa András Múzeum

Nyíregyháza

H–4401, Pf. 57.

e-mail: teglaegeto@freemail.hu

Ziegelbrennöfen in den Schriftquellen

In der vorliegenden Studie habe ich, ohne Anspruch auf Vollständigkeit, die mit den Ziegelbrennöfen in Verbindung stehenden Angaben zusammengestellt. Ihre wichtigsten Quellen sind die Urkunden und Inventarverzeichnisse. Auf Grund der Angaben kann man feststellen, dass die mit dem Ziegelbrennen zusammenhängenden Begriffe in Ungarn ab der Mitte des 13. Jahrhunderts auftauchen und von da an öfters in den Quellen vorkommen. In ungarischer Sprache erscheint der Ausdruck „Ziegelbrennofen“ erstmals Ende des 16. Jahrhunderts im Text eines Inventarverzeichnisses. Aus der Neuzeit gibt es dann schon zahlreiche Aufzeichnungen über den Hergang des Ziegelbrennens, ja sogar Angaben über die mit einem Ziegelbrennmeister geschlossenen Verträge sind erhalten geblieben.

Attila JAKAB

Jósa András-Museum

Nyíregyháza

H–4400, Pf. 57.

e-mail: teglaegeto@freemail.hu